

پژوهشی دربارهٔ زنگی

سکه‌ها و نقوش و سنگ نبشته‌های

شاپور اول ، شاهنشاه ساسانی

بقلم :

بانو ملک زاده بیانی

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی

پرتال جامع علوم انسانی

پژوهشی درباره

سکه‌ها و نقوش و سنگ نبشته‌های

شاپور اول ، شاهنشاه ساسانی

از دومین شاهنشاه ساسانی
شاپور اول (۲۴۱-۲۷۲ میلادی)
پسر اردشیر اول (بابک‌ان) ۱
سکه‌های متنوع و سنگ‌نوشته‌ها
و نقوش برجسته‌ای چند موجود
است. این آثار بطور تحقیق
مدارک و اسناد مهم و مستندی
در باره وقایع تاریخی و اوضاع
اجتماعی و اقتصادی و سیاسی
آن روزگاران بشمار میرود.

بقلم

بانو ملک زاده بیانی

با بررسی دقیق چنین
آثار و سنگ نوشته‌هایی
میتوان اگر اشتباهات یا اغراض
و نادرستی‌هایی در تاریخ نویسی
این دوران بجهت‌های مختلف
وارد آمده باشد، امر رفع نمود و

۱- اردشیر اول (۲۲۴-۲۴۱ میلادی) پسر بابک شاهزاده پارس که مردی باتدبیر و توانا بود بر اردوان پنجم شهریار اشکانی غلبه کرد و شاهنشاهی بزرگی را که ۵ قرن ادامه داشت و بمناسبت عوامل چندی روبه انحطاط نهاده بود، دگرگون ساخت و زمام امور کشور ایران را بدست گرفت .

۲- چنانکه لاکتانی تینوس (Lactantius Fimiannus) (۲۶۵-۳۲۵ میلادی) مورخ رومی که توجه خاصی بمسائل مذهب مسیح داشته است ، در مورد رفتار شاپور با والرین قیصر روم که بدست ایرانیان اسیر شده بود، از طریق انصاف خارج گشته است .

بیش از بیش حقایق را روشن ساخت. در سنگنوشته‌های ساسانی که با دقت فراوانی از طرف دانشمندان زبان شناس مورد مطالعه قرار گرفته است، نوشته‌هایی مفصل و فوق‌العاده مهم از دوران شهریار شاپور اول موجود است. مانند سنگنوشته کعبه زرتشت^۳ در نقش رستم که ضمن آن مسائل دینی و امور سیاسی مملکتی و پیروزیهای شاپور اول بیان گردیده و تعدادی از خاندانهای بزرگ معرفی شده‌اند.^۴

سکه‌های شاپور اول که در نهایت دقت بوسیله هنرمندان حکاک تهیه گردیده است، نمودار اعتلاء هنر و فرهنگ پیشرفته و مترقی این دوران بوده و قدرت مالی و نظام اقتصادی و فرهنگی ساسانی را بیش از پیش روشن میسازد. نقوش برجسته مختلف و متنوعی که بر صخره‌ها و کوه‌ها کنده کاری شده شاهکارهایی از هنر حجاری و پیکر سازی میباشند که وقایع و حوادث مهم تاریخی و فتوحات ایرانیان را بردشمنان بالاخص رومیان که قدرت بزرگی در جهان آنروز بوده‌اند، آشکار و جاویدان ساخته است.

شاپور اول در زمان حیات پدر خود اردشیر اول بفرمانروایی خراسان و پادشاهی کوشان منصوب گردید.^۵ سپس اردشیر شهریار ساسانی او را به ولیعهدی برگزید^۶ اردشیر بمدادن آن آمد و پسر خویش شاپور را ولیعهد خود کرد و تاج

۳- کعبه زرتشت آتشگاه یا محلی برای حفظ و نگهداری اسناد دینی بوده است. چنانکه در متن نوشته آمده است « همه این نوشته‌ها در (بن‌خانه) بماند. (بن‌خانه) بمعنی مخزن اسناد رسمی و دستورهای مذهبی شاید بخش‌های (اوستای مقدس) بوده. کتاب تمدن ایران ساسانی. تألیف. و. گ. لوکونین ترجمه دکتر عنایت‌الرضا (صفحه ۱۶)

۴- سنگنوشته کعبه زرتشت که یکی از سه لوح آن بخط پهلوی ساسانی است از طرف دانشمندان زبان شناس خوانده شده است. آخرین مطالعات را ایرفسور (هنینگ Henning) و ایرفسور هینز (Hinz) انجام داده‌اند.

۵- تدبیری که اردشیر اول برای آماده ساختن فرزند خود شاپور در امور کشورداری بکار برد و وی را به فرمانروایی خطه خراسان و کوشان منصوب کرد، پس از وی مرسوم شد و در دوران ساسانی متداول گردید.

خویش را بسر او نهاد^۶. در نبرد اردشیر با رومیان بسال (۲۳۷ میلادی) فرماندهی سپاهیان برعهده شاپور بود. شاپور در این جنگ نبوغ فرماندهی خود را نشان داد.^۷

شاپور پس از درگذشت اردشیر اول (سال ۲۴۱م) بر تخت نشست و بنابر سنت باستانی در نوروز (۲۴۲م) با تزیینی باشکوه تاجگذاری نمود^۸.

شاپور که دارای صفات عالی فرماندهی و کیاست بود^۹ پس از نظم و نسق دادن اوضاع مملکت بمسائل خارجی پرداخت و شاهنشاهی کوشان را که از راه تجارت قدرتمند شده بود و خطری برای مرزهای شرقی ایران بنظر میرسید منقرض کرد. در سنگنوشته کعبه زرتشت (نقش رستم) وضع جنگ و پیروزیهای شاپور نقل گردیده است.

شاپور پس از فیصله بخشیدن به امور شرقی شورش را که در ارمنستان بتحریر رومیان صورت گرفته بود فرو نشانید و بسوی مغرب روانه شد و شهر انطاکیه در سوریه را بتصرف درآورد.

در جنگ با گوردین سوم ۱۰ امپراطور روم در آغاز موفقیت بارومیان بود؛ ولی کشته شدن وی موجب سازش امپراطور جدید فیلیپ عرب ۱۱ با شاهنشاه ساسانی گردید و در ضمن شرایط صلح علاوه بر پرداخت غرامات جنگی سرزمین ارمنستان و بین النهرین به ایران واگذار گردید.

- ۶- تاریخ طبری (ابوعلی محمد بلعمی) با مقدمه حواشی دکتر مشکور (صفحه ۸۶)
 ۷- امپراطور روم در این جنگ الکساندر سور (Alexandre Severe) بوده است.
 ۸- در تاجگذاری شاپور ماننی که از بزرگان خاندان شاهی اشکانی بود خطبه شادباش را که بر اساس افکار و عقاید خود تنظیم نموده بود، ایراد کرد.
 ۹- شاپور اندر انصاف و داد و آبادانی برسان پدر بوده. مجمل التواریخ و القصص. تصحیح ملك الشعراء بهار (صفحه ۶۳)

- ۱۰- (Cordien III) امپراطور روم (۲۳۸-۲۴۴م)
 ۱۱- (Philippe) (۲۴۴-۲۴۹م) پس از کشته شدن گوردین امپراطور روم گردید.

در جنگی که پس از پانزده سال مجدداً بین ایران و روم در گرفت، توفیق بزرگی نصیب ایرانیان گردید، و امپراتور روم (والرین ۱۲) در نزدیکی (الرها ۱۳) شکست خورد و با سپاه هفتاد هزار نفری خود به اسارت ایرانیان درآمد (۲۶۰ میلادی) شاهنشاه ساسانی یکی از سرداران رومی بنام (سیریادیس) را بجای والرین به امپراتوری روم منصوب کرد^{۱۴}.

شاپور اول یکی از نام‌آوران بزرگ ایران می‌باشد که دوران سلطنت وی با افتخارات زیادی توأم است. این شاهنشاه برای اعتلاء کشور در جهات مختلف مانند پیشرفت علوم^{۱۵} و آبادانی^{۱۶} سعی فراوان بکاربرد.

شاهنشاهی ساسانی که در دوران شهریار اردشیر اول بنیان نهاده شد در مدت شهریار شاپور عظم بی نظیری یافت. بدین مناسبت عنوان شاهنشاه ایران و انیران بوی داده شد.^{۱۷}

۱۲- (Valerianus) (۲۵۳-۲۶۰ میلادی).

۱۳- (الرها) یا (Edsse) اکنون بنام (اورفه) است.

۱۴- در مورد جنگهای ایران و روم به کتاب کریستن سن ترجمه رشید یاسمی (صفحه ۲۴۴-۲۴۶) مراجعه شود.

۱۵- شاپور اول برای پیشرفت علوم دستور داد آثار و تصنیفات متعدد یونانی و هندی در طب و فلسفه و نجوم را ترجمه کنند. دارالعلم جندی شاپور (گندی شاپور) را در ناحیه شوشتر خوزستان بنا نهاد که بعدها توسعه پیدا نمود. در این مرکز علمی جهان آنروز علوم مختلف از جمله نجوم، حکمت و طب ایرانی و یونانی و هندی تدریس میشد.

۱۶- شاپور بشهرسازی علاقه زیاد نشان داد چنانکه از اسیران رومی که در معماری و مهندسی متخصص و در فنون مختلف اطلاعاتی داشتند استفاده نمود. آنان در شهرهای مانند جندی شاپور استقرار یافتند و بکار سدسازی و راهسازی و ساختمان پلها با ایرانیان همکاری نمودند. از شهرهای مهمی که در این دوران بنا گردید میتوان شهر بیشاپور در نزدیکی کازرون و نیشاپور را در خراسان نام برد. درباره کاخ معظم بیستون (طاق کسری) که یکی از مهمترین آثار ساسانی است و ساختمان آنرا به خسرو انوشیروان نسبت داده اند، دانشمندانمانند (هرتسفلد) (Herzfeld) و (Beauchamp) که از علمای فرانسه در قرن ۱۹ می باشند اطلاعات جامعی داده اند و ساختمان اولیه طاق کسری را از شاپور اول میدانند.

۱۷- «انیران» معنی غیر ایران، شاپور بایبیزی‌های مکرر کشورهای رابندست آورد که ضمیمه شاهنشاهی ایران گردید.

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران

این بود مختصری از شرح زندگی این شهریار بزرگ. اکنون میپردازیم به آثاری که از وی بجای مانده و بطور دقیق وقایع آن دوران را بساز گوئی مینماید.

اولین نقوشی که از دورهٔ ساسانیان بر بدنهٔ کوه کنده شده دونقش از اردشیر اول (بابکان) در تنگاب ۱۸ فیروزآباد ۱۹ است که بفاصله دو کیلومتری از یکدیگر قرار دارد.

نقش بزرگتر اولی پیروزی اردشیر را بر اردوان پنجم آخرین شاهنشاه اشکانی نشان میدهد. در این نقش اردشیر سوار بر اسب، اردوان را از اسب بزیر انداخته، و بانیزه به او حمله و راست و شاپور پسر وی (ولیعهد) یکی از بزرگان را که شاید (دربندان) وزیر ۲۰ اردوان باشد از پای در آورده است (ش-۱). در این نقش شاپور تاجی بسردارد که قسمت بالای آن سر شاهین است. بر تصویر هر سکه ممتاز و کمیابی که از شاپور بدست آمده همین نوع تاج با تزئینات بیشتری مشاهده میشود (ش-۲). موضوع نقش کوچکتر تاجگذاری اردشیر اول است که نشانهٔ شهر یاری را از مظهر اهورامزدا میگیرد، و در پشت سر وی شاپور و چند تن از بزرگان ایستاده‌اند. ۲۱ (ش-۳)

استادانه مدینه فیه علم

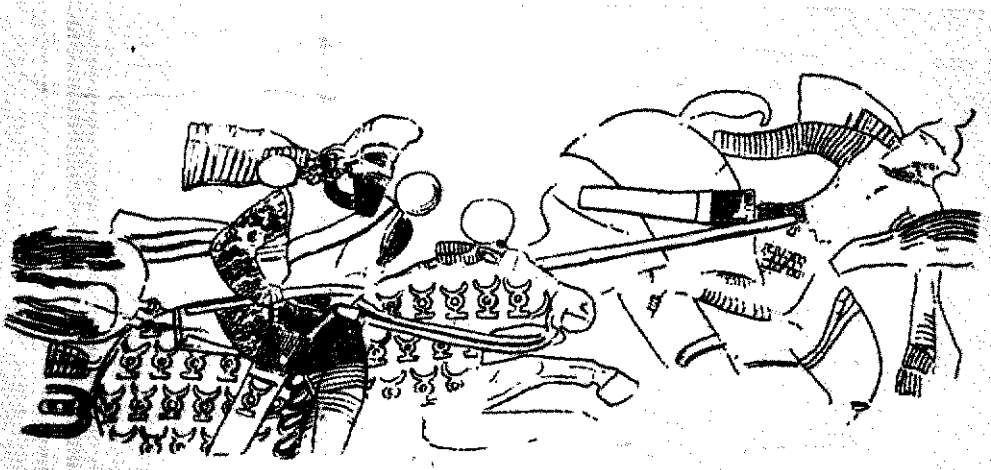
۱۸- بستر رودخانهٔ تنگاب پای کوه قرار دارد.

۱۹- شهری است که اردشیر اول بنانهاد (اردشیر خوره) و بعد نام فیروزآباد گرفت.

۲۰- پرفسور (واندنبرگ Vanden Bergh) این شخص را وزیر اردوان

پنجم (دربندان) گفته است. باستانشناسی ایران ترجمه عیسی بهنام (صفحه ۵۲)

۲۱- نوشتهٔ پهلوی منقور بر صحنهٔ این نقش از بین رفته است ولی نوشتهٔ دیگری بفاصله کمی موجود است که در سال ۱۹۲۴ پرفسور هر تسفلد آنرا کشف کرد و ترجمه نمود ولی ترجمه کامل از پرفسور (Henning) است. این نوشته از مهر نرسه یکی از بزرگان کشور (وزیر بزرگ) در دوران پادشاهی یزدگرد اول و یزدگرد دوم مربوط به پللی است که بدستوروی ساخته شده است. برای اطلاع بیشتر به اصل مقاله پرفسور (Henning) یا ترجمهٔ آن که بوسیلهٔ آقای علی سامی انجام گرفته است در مجله چهارم گزارش های باستانشناسی (صفحه ۳۵۲) مراجعه شود.

۱- صحنه نبرد شاپور (ولیعهد) با (دربندان) نقش برجسته بزرگ فیروزآباد (تنگاب)

۲- سکه (درهم) بسیار ممتازی از اوایل دوران سلطنت شاپور اول

در نقش برجستهٔ نقش رجب ۲۲ مجلس اعطای حلقهٔ پادشاهی از طرف مظهر اهورامزدا به اردشیر اول نشان داده شده است. در مقابل اردشیر و مظهر اهورامزدا دو نوجوان ۲۳ ایستاده‌اند که یکی گرز سلطنتی را بدست دارد و دیگری که یکدست خود را بنشانهٔ احترام بلند کرده است شاپور میباشد (ش-۴).

در مورد این نقش اختلاف نظرهایی موجود است. پرفسور (زاره) ۲۴ این طفل یا نوجوان را شاپور میشناسد، ولی (جورجینا هرن) ۲۵ در تحقیقی که دربارهٔ نقش برجسته‌های ساسانی نموده است برخلاف عقیده (زاره) جوانی را که در پشت سر شاهنشاه ساسانی ایستاده است شاپور پسر وی میدانند و پرفسور (واندنبگر) ۲۶ نیز این نظریه را تأیید میکند ولی با مطالعهٔ دقیق و مقایسه‌ای که دربارهٔ تصویر شاپور در این نقش برجسته و چند سکه‌یی از اردشیر اول که بر روی آنها تصویر شاهنشاه ساسانی و تصویر نیم‌تنهٔ نیم رخ شاپور قرار دارد (ش-۵) نمودم باین نتیجه رسیده‌ام که این طفل یا نوجوان ایستاده شاپور میباشد.

این نقش مانند تصویر منقور بر سکه بوده ۲۷ و تاج وی بسبک اشکانیان

۲۲- نقش رجب در سه کیلومتری شمال تخت جمشید در کنار شاهراه شیراز به اصفهان واقع است.

۲۳- شاپور در زمانیکه اردشیر بر سلطنت رسید کودکی را پشت سر نهاد و در وقایع جنگ با اردوان همراه پدر بود و در نبرد (هرمز دگان) که اردوان پنجم کشته شد، شرکت داشته است.

۲۴- (Sarré) رجوع شود به کتاب.

Sarré and Herzfeld *Iranish Felsreliefs* (صفحه ۹۵)

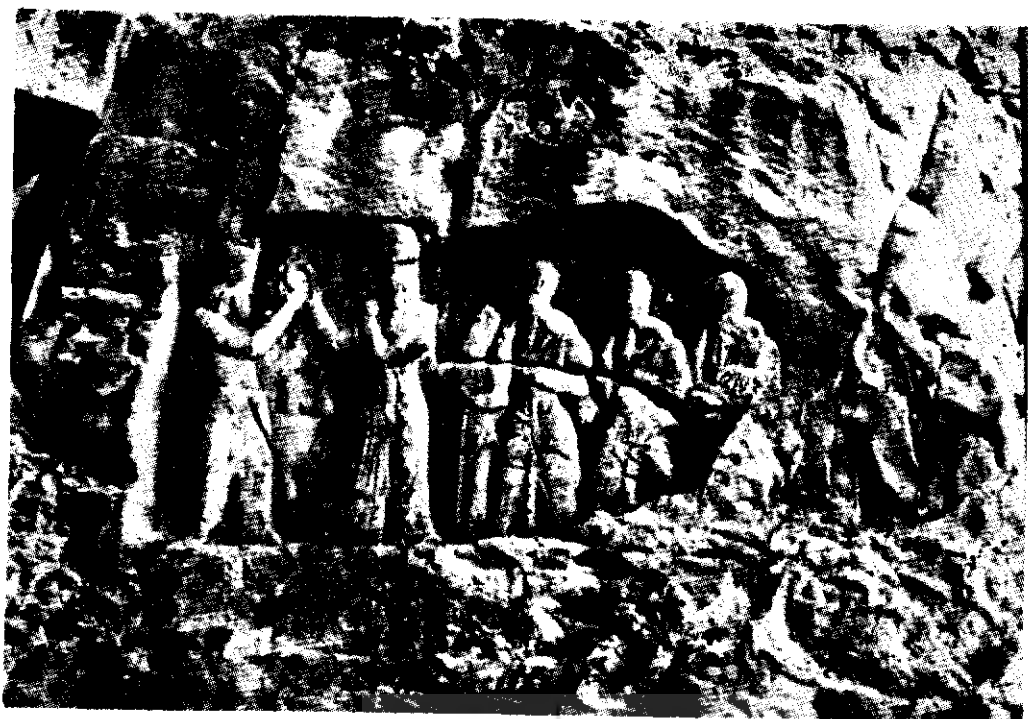
۲۵- *IRAN Journal of the British Institute of Persian Studies*

A. discussion in the Context of Early Sassanian Sculpture By : Georgina Herrmann

۲۶- (Vanden Bergh) باستانشناسی ایران ترجمهٔ عیسی بهنام (صفحه ۲۴)

۲۷- نمونهٔ این سکه که بسیار کمیاب است در مجموعهٔ موزهٔ ایران باستان و در موزهٔ

بانک سپه موجود است.

۳) تاجگذاری اردشیر اول . شاپور و چلدتن از بزرگان پشت سر شاهنشاه
ساسانی ایستاده‌اند . نقش برجسته کوچک فیروزآباد (تنگاب)

۴) اعطای حلقه پادشاهی از طرف مظهر اهورامزدا به اردشیر اول . طفل ایستاده
که دست را بنشانده احترام بلند کرده شاپور است (نقش رجب)

تاجی مدور و شبیه به تاجی است که در تصویر سکه‌های مربوط به اوایل دوران سلطنت اردشیر مشاهده میشود .

در نقش رجب دو نقش برجسته از شاپور اول موجود است : یکی مجلس تاجگذاری او را نشان میدهد که شاپور اول سوار بر اسب حلقهٔ نشانهٔ پادشاهی را از مظهر اهورامزدا میگیرد . در نقش دیگر شاپور سوار بر اسب و در پشت سر وی ولیمهدرمز و بزرگان کشور ایستاده‌اند. این نقوش مربوط به اوایل سلطنت وی میباشد و نوشته‌ای بخط پهلوی و یونانی بر سینهٔ اسب شاپور نقر است ^{۲۸} (ش ۶ و ۷) .

از این نقوش چنین مستفاد میشود که شاپور از دوران صباوت همچنان که مورخان دربارهٔ وی گفته‌اند و او را ستوده‌اند از صفات عالی فرماندهی برخوردار بوده و بجهت همین امتیازات مورد عظوفت و عنایت اولین شهریار ساسانی پدر خود قرار گرفته‌است. چنانکه وی را بفرمانروائی منطقهٔ پارت و کوشان منصوب نموده بود .

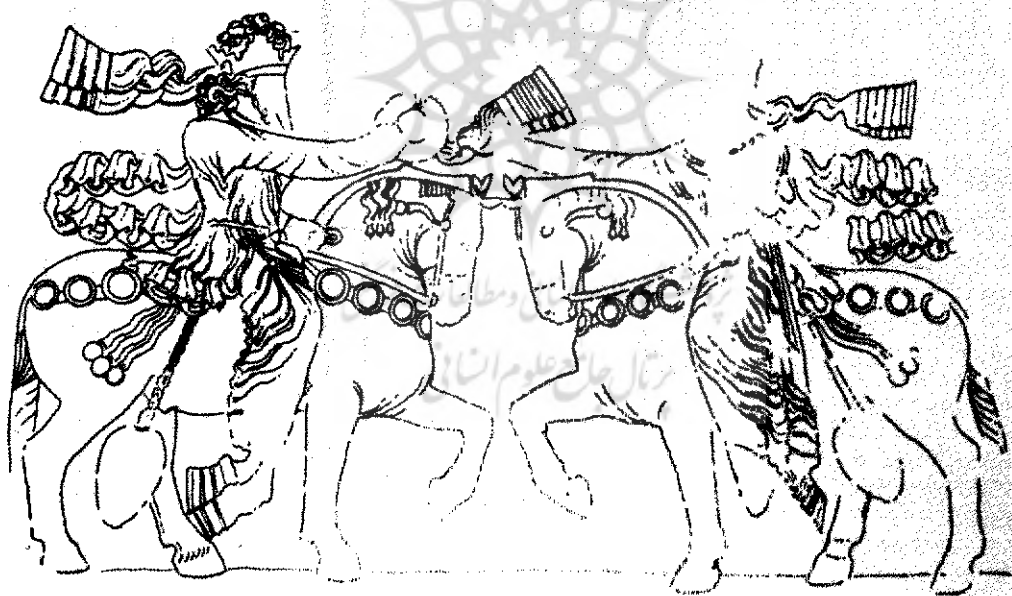
در نزدیکی نقش رستم در کوه حاجی آباد غاری است که در بدنهٔ شمالی درون غار نوشته پهلوی نقر است که شاپور شرح تیراندازی خود را در حضور بزرگان کشور میدهد .

سنگنوشتهٔ کعبهٔ زرتشت بسیاری از وقایع تاریخی قسمت اول دوران سلطنت شاپور را معلوم میکند . شاپور پس از سپاس یزدان و بر شمردن نسب خود فهرستی از نام ایالات را میدهد که بوسیلهٔ آن میتوان بوسعت و حدود ایران پی برد ، سپس وقایع جنگهای شاپور با رومیان شرح داده شده‌است . نخست نبرد با گردین و کشته شدن وی و عقب نشینی رومیان و پیشنهاد صلح امپراطور جدید (فیلیپ عرب) که خراجگذار ایران گردید، سپس نبرد مکرر

۲۸- در این نوشته شاپور خود را مزدا پرست و شاهنشاه ایران و انبران (غیر ایران)، پسر اردشیر شاهنشاه ایران ، پسر بابک خوانده که آیین زرتشت را که متزلزل شده بود تجدید نموده است .

۵) سکه اردشیر اول با تصویر شاپور (ولیعهد)

۶) شاپور اول سوار بر اسب حلقه نشانه پادشاهی را از مظهر اهورامزدا میگیرد
(نقش رجب) عکس از مقاله (ج - هرمان)

با رومیان و شکست دادن آنان و شهرهایی که مسخر نموده است و آتشکده‌هائی که دستور داده است برای شادی روان خود و سایر شاهزادگان، فرزندان پسر و دختر و ملکه،^{۲۹} بنا کنند.

در این نوشته نام بزرگان و خاندانها و افرادی که در دوره شهریاری اردشیر اول و یاد آن هنگام مقاماتی بزرگ و یا کوچک داشته‌اند، ثبت گردیده است. قسمت دیگر سنگنوشته از کرتیر مرید بزرگ است که قسمتی از آن نوشته مربوط بدوران سلطنت شاپور و خدماتی که وی انجام داده است،^{۳۰} میباشد.

چند نقش برجسته پرشکوه که پیروزی شاپور شاهنشاه ایران را بر امپراطور روم والرین مجسم مینماید در داراب و نیشاپور و نقش رستم موجود است که هر یک بصورتی خاص کنده شده است:

(۱) نقش برجسته «داراب گرد»^{۳۱} پیروزی شاپور بر والرین را بردامنه کوه داراب مجسم میکند. در این نقش شاپور سوار بر اسب است و در مقابل وی امپراطور روم والرین زانو را بحال احترام خم کرده، دستها را بصورت درخواست جلو آورده است. پشت سر وی چند تن از بزرگان روم که به اسارت درآمده‌اند دیده میشوند. پشت سر شاپور در چهار ردیف بزرگان ایران در حال

۲۹- در سنگنوشته نام چند تن از شاهزاده خانمهای ساسانی برده شده است از جمله ملکه ایران زن شاپور اول (آذرناهی) با عنوان ملکه ملکه‌ها.

۳۰- برای مزید اطلاع در مورد نوشته‌های کعبه زرتشت به کتاب تمدن ساسانی تألیف (و.ک. لوکونین) ترجمه دکتر عنایت‌اله رضا و تمدن ساسانی جلد اول تألیف علی سامی (ص ۵۴-۵۷) و مقاله دکتر پرویز رجیبی (کرتیر و سنگ نبشته او در کعبه زرتشت) مجله بررسیهای تاریخی شماره مخصوص سال ششم مهرماه ۱۳۵۰ مراجعه شود.

۳۱- داراب که نام قدیم آن (دارابگرد) و (دارابگرد) است، یکی از شهرهای مهم ساسانی میباشد که بقایای آثار این دوره مانند آتشکده و قلعه هنوز در این ناحیه موجود است.

احترام ایستاده اند؛ و شاپور بر سر (سیریادیس) که برگزیده وی به امپراتوری روم است دست نوازش میکشد^{۳۲} (ش - ۸) .

نقش برجسته «نقش رستم» بصورتی با شکوه پیروزی شاهنشاه ساسانی را مینماید^{۳۳} . والرین در مقابل شهریار ساسانی که سوار بر اسب است زانو بر زمین زده و دست را بنشانۀ درخواست بخشایش بلند نموده است . شاپور دست (سیریادیس) را گرفته او را بجای والرین به امپراتوری روم منصوب مینماید^{۳۴} (ش - ۹) .

۳) در «تنگ چوگان» پیشاپور^{۳۵} يك نقش برجسته دو مورد تاریخی را نشان میدهد که یکی تاجگذاری شاپور و گرفتن حلقۀ نشانۀ شهریاری از اهورامزدا است، و دومی صحنۀ پیروزی است که والرین با وضعی عاجزانه در مقابل شاهنشاه ساسانی بزانو افتاده است . (ش - ۱۰) .

۴) در نقش برجسته دیگری در «تنگ چوگان» شاپور سوار بر اسب دست «سیریادیس» را گرفته در زیر پای اسب دشمنی لگد کوب شده است.^{۳۶} در مقابل

۳۲- تصویر این نقش بوسیله (فلاندن Flandin) در سال ۱۸۱۱ میلادی کشیده شده است. عکس از مقاله (ج. هرمان) :

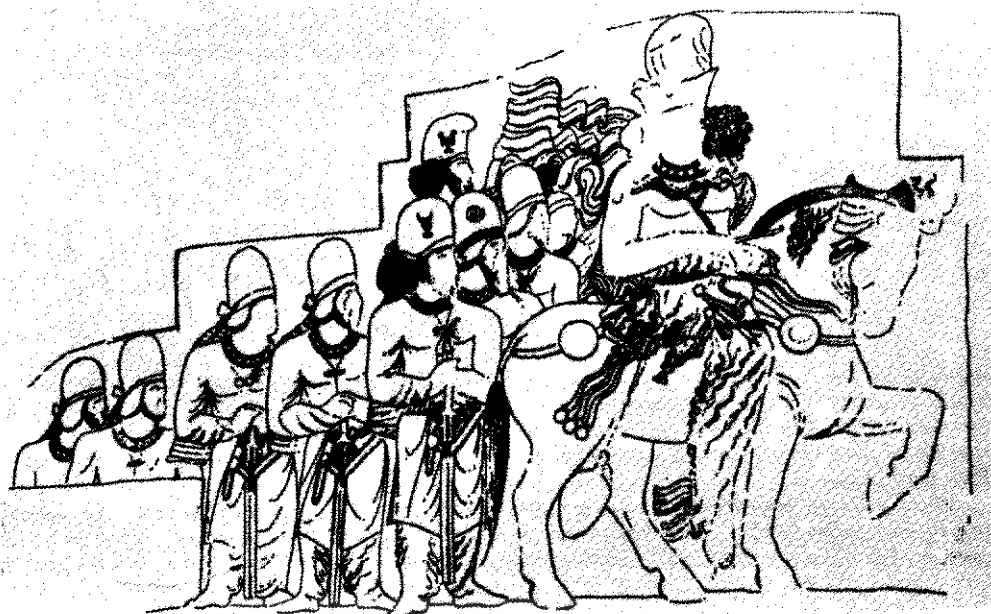
IRAN. Journal (G. Herrmann) of the British Institute of Persian Studies (صفحه ۶۴) گرفته شده است .

۳۳- این نقش بطول ۱۲ متر و بعرض ۷/۵ متر است .

۳۴- پرفسور گیرشمن امپراتور مغلوب را که طلب بخشایش مینماید (فیلیپ عرب) میداند (صفحه ۱۵۹-۱۶۰) .

۳۵- این شهر در ۲۵ کیلومتری غرب کازرون واقع است. در سالهای ۱۳۱۴-۱۳۱۹ هیئت علمی فرانسوی بریاست پرفسور گیرشمن کوششهایی در آنجا نمود و آثار و ابنیه مهمی بدست آورد. اکنون اداره باستانشناسی کوشش را ادامه میدهد .

۳۶- پرفسور گیرشمن (R. Ghirshman) این مرد را که زیر پایهای اسب شاپور افتاده (گوردین سوم) میداند. این امپراتور در سال (۲۴۴ میلادی) کشته شده و پیش از دوران امپراتوری والرین بوده که در سال (۲۵۳ میلادی) فرمانروای روم را بدست گرفته است. ولی محتملاً صحنۀ این نقش که بر بالای آن فرشته مظهر ایزد حلقۀ شهریاری را بطرف سر شاهنشاه ساسانی میبرد، جنبه توصیفی دارد و نشانۀ رمزی از پیروزیهای بی دریگی که نصیب شاپور گردیده است باشد .

۷) شاپور اول سوار بر اسب است در پشت وی ولیعهد (هرمز اردشیر) و بزرگان کشور ایستاده‌اند (نقش رجب) عکس از مقاله (ج - هرمان)

۸) پیروزی شاپور بر والرین . نقش برجسته (دارابگرد) طرح (فلاندن) عکس از مقاله (ج - هرمان)

۹) پیروزی شاپور پروالین امپراطور روم
نقش برجسته . (نقش رستم)

کتابخانه و موزه قیطیه قم

۱۰) امپراطور روم در مقابل شاهنشاه ساسانی بزانو درآمده است (پیشاپور)
تنگ چوگان
(۱۴)

شاهنشاه والرین زانو زده و پشت سر وی دوتن از بزرگان کشور در حال احترام ایستاده‌اند بر بالای نقش فرشته‌یی نشانهٔ شهریاری را بطرف تاج شاپور میبرد (ش-۱۱-۱۲).

۵) نزدیک همین نقش صحنهٔ دیگری از پیروزی شاپور بر والرین حجاری شده. پشت سر شاپور بزرگان ایران بحال سوار در دوردیف و پشت سر والرین نقوش رومیان دیده میشود (ش-۱۳).

۱۶) در نقش بزرگی که جانب چپ «تنگ چوگان» روی سطح محدب کوه کنده شده صحنه‌های متنوعی نمایان است. در وسط مجلس پیروزی شاپور بر والرین است که در طرفین آن در چهار ردیف یکسوسربازان و اسرای رومی با غنائم جنگی و پرچم روم و گردونهٔ امپراطور و سوی دیگر بزرگان و نجبا و سواران ایرانی قرار دارند.^{۳۷} از این شاهنشاه پیکر سنگی بزرگی هم که در کمال هنرمندی حجاری شده است درون غار شاپور ۲۸ برپاست. بلندی پیکر در حدود هفت متر می‌باشد و قسمتی از دستها و پاها آسیب دیده است (ش-۱۴).

۳۳-۱۰۳ کتابخانه سید مرتضی علم الهدی

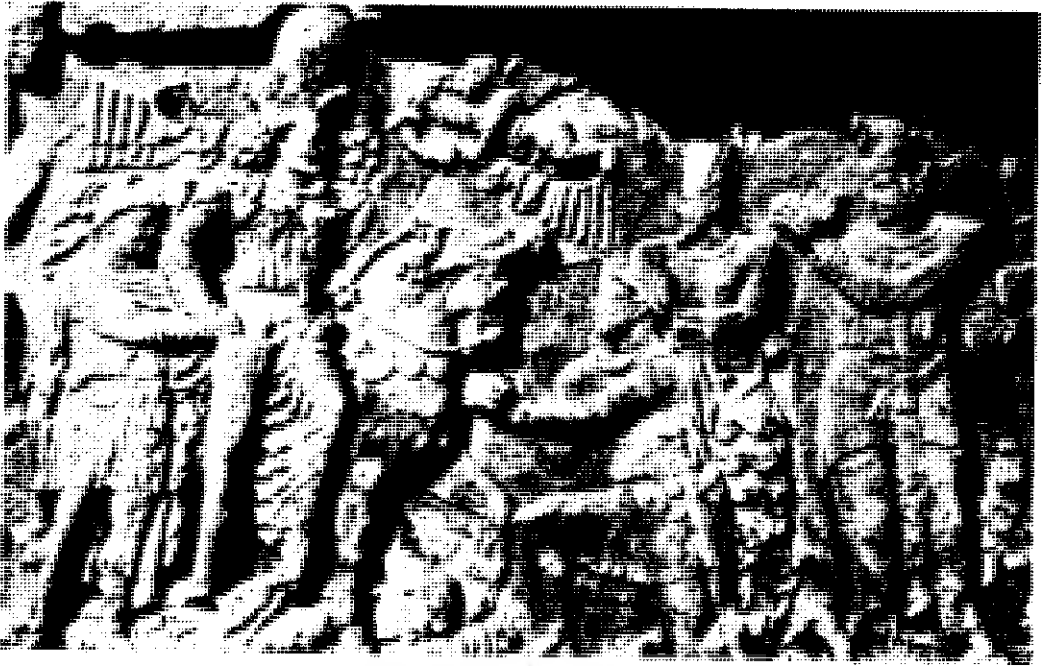
در مجموعهٔ مهرهای کتابخانهٔ ملی پاریس، نکین انگشتری از شاپور اول موجود است که نبرد وی را با والرین نشان میدهد. در این نقش برتری شاپور بر والرین بنظر میرسد.^{۳۹} (ش-۱۵)

سکه‌های شاپور اول که جزو آثار مهم هنری ساسانی است از زر

۳۷- در مورد جزئیات این نقش برجسته که بزرگترین نقش برجستهٔ شاپور است و سایر نقوش «تنگ چوگان» به کتاب اقلیم پارس تألیف سید محمد تقی مصطفوی مراجعه شود (صفحه ۱۲۴ تا ۱۲۹)

۳۸- این غار در بالای کوه سمت چپ «تنگ چوگان» به مسافت ۵ کیلومتری بیشاپور واقع است.

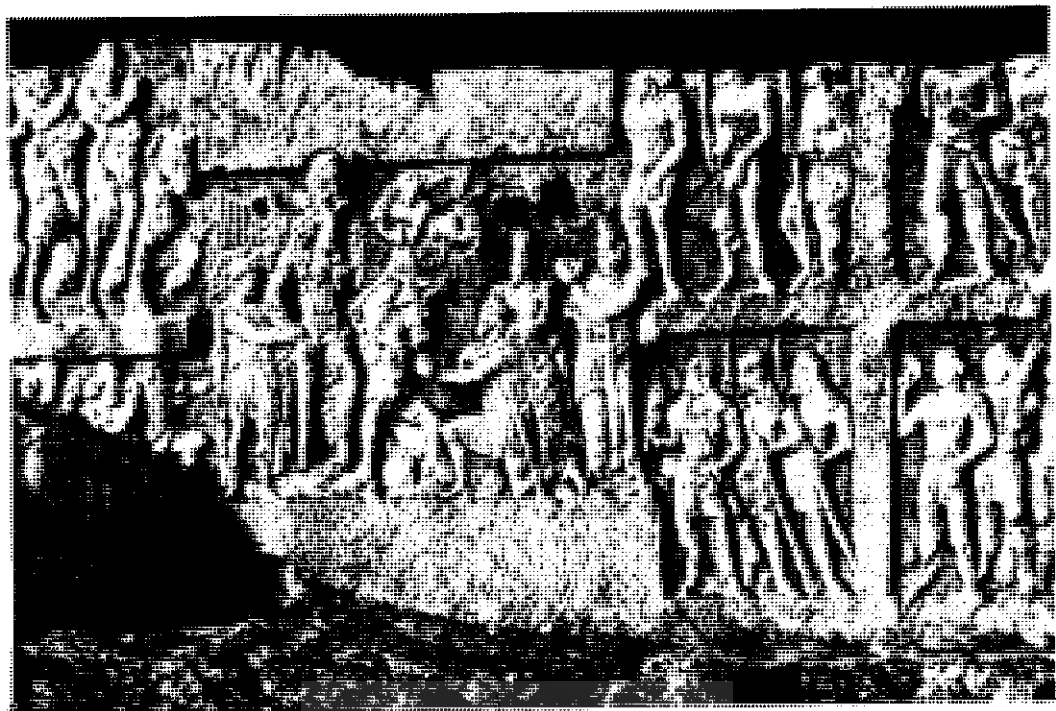
۳۹- این نکین از سنگ یشم مخطط برنکهای قهوه‌ای، سفید و آبی بوده و بیضی شکل است.

۱۱) پیروزی شاپور اول بر والرین
امپراتور روم بیشاپور (تنگ
چوگان)

۱۲) قسمتی از نقش که امپراتور
شکست خورده روم را نشان میدهد.

۱۳) نقش برجسته بزرگ پیروزی
شاپور بر والرین که طرفین آن
صحنه های مختلفی که مبین
افتخارات ایرانیان است قرارداد
بیشاپور (تنگ چوگان)

۱۴) قسمتی از مجسمه شاپور اول
بیشاپور (غار شاپور)

(دینار) نیم دیناری و ربع دیناری و سیم (درهم) و نیم درهم و دانگ نیم ابون و برنز و مس میباشد ۴۰، که درضرابخانههای شاهی ضرب زده شده است. سکه‌های این شهریار ساسانی را میتوان به دو دسته تقسیم نمود: دسته اول از نوجوانی و دوران ولیمهدی او است که اردشیر ویرا در کارهای کشور و اردساخته، وچنانکه برخی از مورخان گفته اند او را در مملکت داری سهیم نمود. این نوع سکه که شرحش گذشت، از اردشیر اول است که روی سکه تصویر نیم رخ اردشیر و شاپور رو بروی یکدیگر قرار دارد. ۴۱

دسته دوم تصویر نیم رخ و نیم تنه شاپور با آرایش و تزئینات کامل بر روی سکه نقر است. تاج وی سه نوع است یکی شبیه بتاجی است که در نقش برجسته فیروز آباد در جنگ اردشیر با اردوان بسردارد. نوع دوم تاج کنگره دار است. درون کنگره زرین مزین به مروارید، گوئی زربفت گوهر نشان قرار دارد. نوع سوم اضافه بر این تزئینات تاج دارای زبانه‌ای است که گوش را پوشانده تا روی کردن آمده است و حاشیه این زبانه مروارید نشان میباشد. در پشت تاج بر روی موهای انبوه شاهنشاه ساسانی دو نوار چین دار در اهتزاز است و برگردن وی گردنپندی با یک یا دو ردیف مروارید است. دور یقه لباس حاشیه‌ای گوهر نشان و در کنار سینه گلی از جواهر نصب میباشد (ش-۱۶-۱۷-۱۸). دور تصویر نوشته پهلوی متضمن نام و القاب شاپور نقر است: «مزدیسن بغی شهری ملکان منوچتری من یزدان». مزداپرست خدایگان شاپور، شاه شاهان ایران که نژاد مینوی از یزدان دارد.

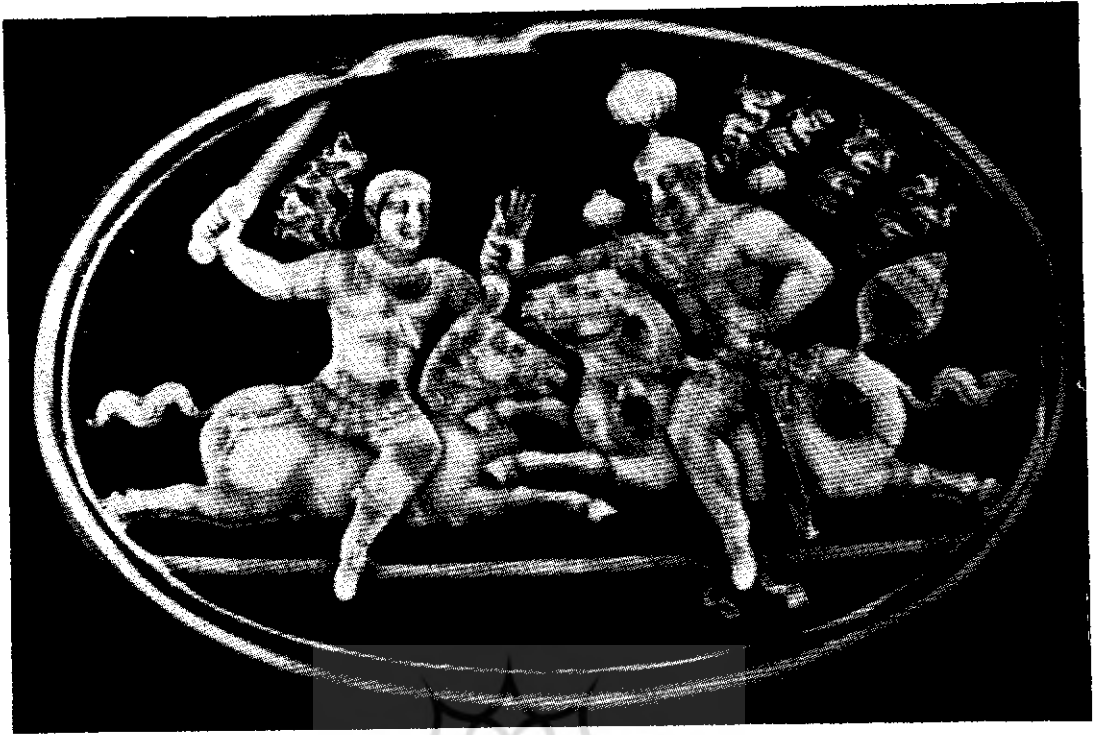
بر سکه‌های شاپور اول عنوان «شاه شاهان ایران» بکار نهفته است در صورتیکه بر سنگنوشته‌های وی شاه شاهان ایران و انیران (غیر ایران) آمده است. ۴۲ بر پشت سکه، در وسط آتشدان بسیار مجملی که مبین مذهب و آئین

۴۰- دینار شاپور در حدود (۷/۳۰ گرم) و درهم در حدود (۳/۳۰ گرم) یا کمی بیشتر میباشد. نیم درهمی نیز به تعداد کمی موجود است.

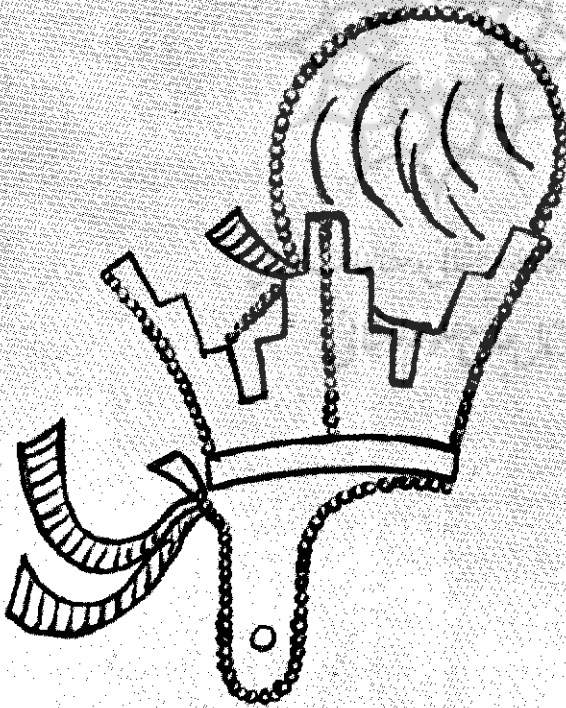
۴۱- به شکل ۵ مراجعه شود.

۴۲- این عنوان در سنگنوشته کعبه زرتشت و سنگنوشته غار حاجی آباد و نقش رجب

نوشته شده است.

(۱۵) نگین انگشتری
(نبرد شاپور با والرین)
کتابخانه ملی پاریس

(۱۶) تاج شاپور اول

زرتشت در این دوران میباید با شعله‌های فروزان قرار دارد. طرفین آتشدان دوتن از شاهزادگان یا شاپور و ولیمهد^{۴۳} وی در حال احترام نیزه بدست برای حفاظت و حراست آتش ایستاده‌اند^{۴۴}، و نوشته پهلوی (نورازی شهری) (آتش شاپور)^{۴۵} بر دور سکه نقر است (ش - ۱۹).

از این مختصر چنین مستفاد میشود که در دوران طولانی ۳۱ ساله شهر یاری شاپور اول ایران زمین از جهات مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، هنری و آبادانی پیشرفت فراوان نموده و شاهنشاهی نوبنیاد ساسانیان بر پایه متین و مستحکمی قوام گرفت و استوار گردیده است.

۴۳- هر مزاردشیر پسر بزرگ شاپور اول که مدتی بفرمانروایی ارمنستان با عنوان شاهی از جانب پدر گمارده شد، پس از درگذشت شاپور اول پنهان هر مزاول به پادشاهی رسید و مدت شهر یاری وی کوتاه بود (۲۷۲-۲۷۳ م)

۴۴- شاپور اول عقیده داشت که مردم در آئین و مذهب خود آزاد باشند (الیزه واردات Eliseé Vardapet) مورخ ارمنی، از فرمانی یاد میکند که شاپور امر داده است تا مغان و یهودیان و پیروان مانی و طرفداران مذاهب دیگر را در هر نقطه از ایران که باشند آزاد بگذارند، و مانع انجام مراسم مذهبی آنان نشوند. شاپور اول در ابتدای سلطنت تمایل داشت که مذهبی جامع‌تر از مذهب زرتشت بیابد تا بتواند مردم ایران بزرگ را که از ملل مختلف تشکیل شده بود اغناء و راضی نماید. شاید بهمین مناسبت به مانی و افکار فلسفی و مذهبی وی توجه پیدا نمود. ولی عدم رضایت مؤبدان و رؤسای مذهبی (مغان) که قدرت زیادی داشتند او را از این اندیشه بازداشت. چنانکه در نوشته‌های کعبه زرتشت که بامر (کرتیر) رئیس بزرگ مغان نقر شده است، مواردی یاد شده که بنابراین مذهب قوام و نیروی تازه گرفته و بر پایه و اساس محکم و نظم صحیح استوار شده است در این مورد به مقاله بیارجامع (پردومناش Père de Menasce)، کتاب تمدن ایران، ترجمه عیسی- بهنام (س ۱۷۱-۱۸۳) مراجعه شود.

۴۵- شاپور بنابراین سنگنوشته کعبه زرتشت فرمان داد تا (آتش سرافرازی) بیساده بود روان وی و آتش دیگری بنام آذر آناهیت ملکه ملکه‌ها دختر شاپور و (آتش سرافرازی) برای شادی روان پسر شاپور (هر مزاردشیر) شاه بزرگ ارمنستان پسر شاپور و (آتش سرافرازی) شادی روان چند تن دیگر از فرزندان وی برقرار شود. در قسمت دیگر از نوشته (کرتیر) چنین آمده است: «س آتش‌های مقدس برپا کردم و آتش‌های بهرام بسیار برقرار شد. هر جا لشکریان شاهنشاه عبور کردند در انطاکیه، کیلیکیه، کاپادوکیه، و ارمنستان پرستش آتش برقرار شد» (به اصل سنگنوشته کرتیر مراجعه شود).

ش ۱۷-۱۸ : دو نوع سکه سیمین (درهم)
از شاپور اول (مجموعه موزه بانک سپه)

ش-۱۹ : پشت سکه شاپور اول

فهرست منابع و مآخذ

- ۱- کریستن سن: ایران در زمان ساسانیان. ترجمه رشید یاسمی
 - ۲- پردومناش Pere de Menasce : تمدن ایرانی (مذهب زرتشتی) ترجمه د کتر عیسی بهنام (۱۷۸-۱۸۳)
 - ۳- هانری پواش (H. ch. Puech) : تمدن ایرانی (وضع مذهب در زمان ساسانیان) (ص ۱۷۱-۱۷۸)
 - ۴- بلعمی: تاریخ طبری ، باحواشی د کتر مشکور
 - ۵- مجمل التواریخ والقصص ، با حواشی ملك الشعراء بهار
 - ۶- سید محمد تقی مصطفوی: اقلیم پارس
 - ۷- علی سامی: تمدن ساسانی جلد اول
 - ۸- ملك زاده بیانی و د کتر رضوانی: سیمای شاهان ونام آوران ایران
 - ۹- واندنبرگ (Vandenbergh) : باستانشناسی ایران، ترجمه د کتر عیسی بهنام
 - ۱۰- پور داود : آناهیتا
 - ۱۱- ولادیمیر گریگورویچ لوکونین: تمدن ایران ساسانی، ترجمه د کتر عنایت الله رضا
 - ۱۲- ملك زاده بیانی: سکه های دوره شاهای وشاهنشاهی اردشیر بابکان، مجله بررسیهای تاریخی سال یکم شماره ۴
- 13- R. Girshman. Parthes et Sassanides
 - 14- Georgina Herrmann. The Darabgird Relief IRAN. Journal of The British Institute of Persian Studies.
 - 15- J. De Morgan. Numismatique Orientale. Tome I.
 - 16- R. Göbl. Sasanidische Numismatik.
 - 17- Paruck. Sassanian Coins.